

de schouw

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

Nr. 4-1985

winterschouw 1985

32e jaargang nr. 4

21 december 1985

INHOUD

- 65 Kerstwens van de redactie
 - 66 Wisseling van redactie — H. Pronk
 - 65 Speciale aanbieding jubileumboek „Het bewaarde landschap”
 - 67 Enkele wetenswaardigheden over de boommarter - G.J.D.M. Müskens
 - 71 Chlorofyl en bladverkleuring — Joop Comijs
 - 72 Paul Cézanne „De weg langs het meer” — Jaap Bremer
 - 75 150 jaar Hoge Veluwe — J.K. van der Weel
 - 76 De ree als produkt van zijn omgeving — J. Poutsma
 - 78 De eekhoorn — Floris v.d. Vlies
 - 79 De Hoge Veluwe het jaar door — Hans Corts
-

de schouw

Orgaan van de Vereniging "Vrienden van De Hoge Veluwe"

Eindredactie:

Mr. G.A. Derkzen, Fred. Hendriklaan 30, 1411 GA Naarden, tel. 02159-47730

W. Hendriks, Arnhemsestraatweg 195, 6991 AL Rheden, tel. 08309-2459

H. Siepel, W. van Noortstraat 120, 3514 GH Utrecht, tel. 030-731314

Alle correspondentie betreffende De Schouw richten aan:

Redactiesecretariaat De Schouw:

Mr. G.A. Derkzen, Fred. Hendriklaan 30, 1411 GA Naarden.

Inzenden kopij:

vóór 15 februari, 15 mei, 15 augustus en 15 november.

Contactadressen van de vereniging:

Werkgroep De Dennescheerders:

M. Pronk, Diamantstraat 20, 7314 HP Apeldoorn, tel. 055-552393

Bezetting De Aanschouw:

Mevrouw B. Wit-van Koetsveld, Graaf Janlaan 11, 3708 GH Zeist, tel. 03404-14165

Aanmelden nieuwe gidsen:

Mevrouw D. Bruyn-Huurman, Kapelleboom 75, 6865 AX Doorwerth, tel. 085-334224

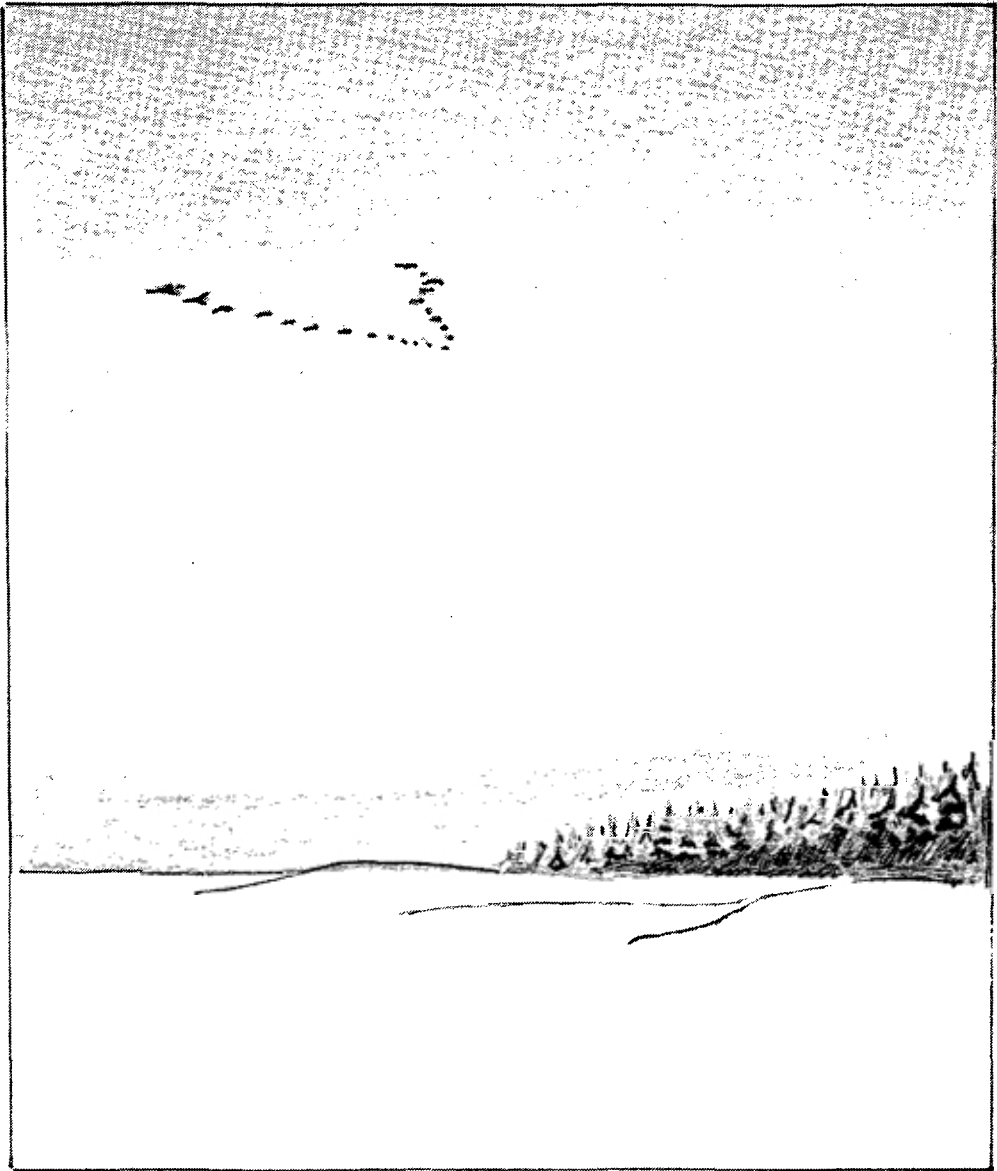
Plantenwerkgroep:

D.G. Kon, Schubertlaan 11, 6815 HH Arnhem, tel. 085-426807

Overname uit de inhoud van dit tijdschrift is alleen toegestaan met toestemming van de redactie en onder vermelding van de bron.

Foto omslag:

J. van der Schoor

AD 85

De redactie van De Schouw
wenst alle vrienden
prettige feestdagen en een
gelukkig en voorspoedig 1986.

Wisseling van redactie

Het zal de aandachtige lezer van "De Schouw" niet zijn ontgaan, dat zich een wisseling heeft voorgedaan van de redactie. Na vele jaren zich te hebben ingezet voor ons blad, hebben de heren W.H. Borst en Ir. W.H. Diemont hun taak overgedragen.

Het bestuur van de Vereniging „Vrienden van De Hoge Veluwe" is de scheidende redactieleden grote dank verschuldigd voor hun inzet en toewijding. Met vaste regelmaat zorgden zij voor het verschijnen van ons orgaan, waarin ook een verscheidenheid aan artikelen van de hand van de heer Borst verscheen. Met voldoening kunnen wij vaststellen, dat de heren Borst en Diemont er bovendien in zijn geslaagd om ons blad een kwalitatief hoog niveau te geven. Wij prijzen ons gelukkig in de heren G.A. Derksen, W. Hendriks en H. Siepel een redactieteam te hebben gevonden, dat de werkzaamheden aan ons orgaan zal voortzetten. Wij wensen hen hierbij veel succes.

H. Pronk

De Stichting het Nationale Park de Hoge Veluwe biedt haar Vrienden éénmalig de gelegenheid om tegen een sterk gereduceerde prijs van f 35,- in het bezit te komen van het jubileumboek „**Het bewaarde landschap**".

De verkoopprijs voor niet-leden van de Vereniging van Vrienden bedraagt f 49,50.

U kunt in het bezit komen van het jubileumboek door:

1. Overmaking van f 35,- onder vermelding van ingang Hoenderloo, Otterlo of Schaarsbergen. In dit geval kunt u bij uw eerstvolgend parkbezoek, na legitimatie, het jubileumboek in ontvangst nemen aan de door u aangegeven ingang.
2. Overmaking van f 35,- plus f 6,50 verzendkosten onder vermelding van „jubileumboek". In dit geval wordt u per omgaande een exemplaar toegestuurd.

Beide bedragen kunt u storten op postgirorekening 85.36.42 t.n.v. Stichting het Nationale Park de Hoge Veluwe te Hoenderloo.

Enkele wetenswaardigheden over de boommarter

door G.J.D.M. Müskens

In Nederland kennen we twee marters, de boommarter en de steenmarter. Het woord boommarter wordt door velen geassocieerd met grote boscomplexen met oud naaldhout en gemengd hout, waar nog rust heerst en weinig verstoring heeft plaatsgevonden door recreatie, wegeaanleg en huizenbouw. In holle bomen of op oude nesten van diverse diersoorten levend, waart de boommarter rond grotendeels levend van eekhoorns die hoog in de bomen na wilde achtervolgingen worden gevangen. In dit romantische beeld past tevens dat het om een zeer zeldzaam roofdier gaat. Bij de steenmarter past een soortgelijk beeld maar dan voor rustieke plaatsen meer in de nabijheid van de menselijke bewoning, waarbij oude boerderijen en bouwvallige gebouwen de voorkeur genieten. Maar is dit beeld wel correct?

Vroeger werd de boommarter ook wel edelmarter genoemd of kortweg marter terwijl de steenmarter meestal als fluwijn, soms ook als huismarter, werd aangeduid. De benamingen edelmarter en huismarter zijn ook uit de Duitse taal bekend. De Franse naam voor steenmarter is fouine hetgeen veel lijkt op de oude Nederlandse naam fluwijn. De Franse naam voor boommarter is martre des pins hetgeen overeenkomt met de Engelse naam pine marten. In het Frans kwam ook de naam martre commune voor. Dit zou erop wijzen dat in Frankrijk de boommarter algemeen voorkwam in tegenstelling tot de huidige situatie. De Engelse naam pine marten doet denken aan een dier dat van dennen houdt. Zeker voor Groot Brittannië is dit zeer opmerkelijk daar de steenmarter hier ontbreekt en de boommarter vooral in Ierland en Schotland ook in bijna boomloze gebieden voorkomt. Opvallend is echter dat de steenmarter in de Engelse taal behalve stone marten meestal beech marten wordt genoemd wat beuk-marter betekent. Uit de naamgeving in enkele ons omringende landen

blijkt dus dat deze niet eenduidig en aan veranderingen onderhevig is. Dit betekent dat de marters hun gewoonten en plaatsen van voorkomen wel eens kunnen aanpassen aan veranderende situaties.

Dat marters zeer tot de verbeelding van mensen spreken, blijkt uit de talloze verhalen en anecdotes die er over deze dieren zijn geschreven tot zelfs in de schoolboeken toe. De eerste beschrijvingen van de marters die niet gaan over de wetelijke status en de hoogte van de premie, dateren uit het midden van de vorige eeuw.

Schlegel schreef als een van de eersten in 1862 over de verspreiding binnen Nederland en de levenswijze van de boommarter het volgende:

„Ook ons land schijnt hij in zijne geheele uitgestrektheid te bewonen, ofschoon hij door het uitroeijen van bosschen en de talrijke bevolking, op de meeste plaatsen thans niet meer of slechts hoogst zeldzaam voorkomt. De boommarter houdt zich in bosschen op, en maakt zijn leger in boomholten of de verlatene nesten van kraaijen, eksters, roofvogels en eekhoortjes. Hij houdt er in den regel meer dan een leger op na, ten einde, zoodra hij zich op eene plaats onveilig waant, dadelijk eene andere schuilplaats te kunnen vinden. Hij gaat gewoonlijk in de schemering en bij nachttijd, veelal ook bij dag, op roof uit. Zijn voedsel bestaat in hazen, konijnen, eekhoortjes, muizen, en allerlei vogels, zooals patrijzen, eenden, kippen, duiven, korhoenders. Hij rooft ook de eijeren uit de vogelnesten, eet insecten, ooft, beziën en honig. Mollen en spitsmuizen bijt hij, zoo katten plegen te doen, dood, zonder ze te eten. Daar hij uitstekend klimt wordt hij hierdoor in staat gesteld, de vogels zelfs op de boomen te beloeren en te bespringen.

Het bont van den Boom-marter is zeer gezocht.”

Schlegel geeft hiermee een zeer algemeen beeld

van de verspreiding, levenswijze en voedselvoorzeker van de boommarter. Zelfs tot op de dag van vandaag vinden we dit beeld terug in de diverse zoogdiërgidsen en vele andere beschrijvingen die over de boommarter verschijnen.

Voorkomen op de Veluwe

Een der eersten die de Veluwe met name noemt als gebied waar vanouds al boommarters voorkwamen is Ritzema Bos (1879). Eijkman (1937) spreekt onder andere over de grote bossen in Gelderland waar de boommarter voorkomt maar noemt de Veluwe niet met name. IJsseling & Scheygrond (1943) vermelden de Veluwe wel evenals Brouwer (1956). Recente vondsten wijzen erop dat men ook nu nog de boommarter op de gehele Veluwe kan aantreffen. Uit controles van opgezette exemplaren in musea en particuliere collecties is gebleken dat de boommarter ook in de tweede helft van de vorige eeuw op de Veluwe voorkwam en sindsdien waarschijnlijk ook niet meer afwezig is geweest.

De steenmarter daarentegen is op de Veluwe nooit met zekerheid vastgesteld. Recht mag men daarom aannemen dat de Veluwe als bolwerk van de boommarter geldt te meer daar in de laatste 15 jaar nog maar sporadisch boommarters zijn vastgesteld buiten dit gebied te weten in Zuidoost Friesland, Twente en Zuidoost Brabant (Müsken & Broekhuizen, 1986).

Voedsel

Schlegel (1862) geeft een uitgebreide voedsellijst van de boommarter dat voornamelijk uit dierlijk voedsel bestaat zoals zoogdieren, vogels en insecten. Verder noemt hij ook honing, fruit en bessen als plantaardige voedselbron. Ritzema Bos (1879) schreef: „Behalve levende zoogdieren en vogels verslindt hij ook dikwijls insecten, terwijl ook eieren, honig, ooft en bessen hem goed smaken. Zwart (1920): „Hij voedt zich met kraaien, eekhoorns, hazen, konijnen, zelfs reekalfjes, ratten, muizen, vogels en eieren. In 't najaar eet hij ook bessen.” Eijkman (1937): „Naast dierlijk voedsel versmaden ze ook plantaardige kost niet (liefst fruit)”. IJsseling & Scheygrond (1950) vermelden eveneens vruchten als onderdeel van het voedsel. In de huidige

zoogdiërgidsen wordt meestal een uitgebreid menu gegeven met inbegrip van vruchten en bessen.

Beter bekend is de rol die de eekhoorn speelt in het culinaire leven van de boommarter. Schlegel (1862) noemt de eekhoorn in een adem met de andere prooidieren. Ritzema Bos maakt een voor die tijd vrij genuanceerde opmerking over de plaats die de eekhoorn inneemt in het voedsel: „Waar eekhoorns in menigte in de bosschen voorkomen, is hij de voornaamste vijand van deze lieve, maar schadelijke diertjes. De komst van een enkelen boommarter in een bepaalde streek kan daar het getal eekhoorns in den bosschen sterk doen verminderen”.

Tot in de jaren zestig was de eekhoorn een algemeen voorkomend dier in de Nederlandse bossen. Dat deze eekhoorns in aanmerking komen als voedsel voor de boommarter is niet verwonderlijk. De jacht van een marter op een eekhoorn schijnt zeer spectaculair te zijn, althans zo blijkt uit de verhalen van ooggetuigen. Dit heeft er wel toe geleid dat men dacht dat er zeer speciale relatie bestond tussen beide soorten. Bijna iedereen die het woord boommarter vermeldde, koppelde daar direct de eekhoorn aan. De Koning (1926): „Dan is zelfs de eekhoorn, die zich in de kruinen der boomen thuis voelt als een visch in het water, niet meer veilig voor hem.” Zwart (1920): „Hij is een eerste klasse muizenverdelger en de doodvijand van den vluggen eekhoorn”. Eijkman (1937): „(eekhoorns zijn een zeer gezochte prooi)”. IJsseling & Scheygrond (1950): „want men heeft deze acrobaat onder de roofdieren ook overdag bezig gezien met het achtervolgen van eekhoorns, wier doodsvijand hij is.” Knippenberg (1959) schrijft: „Hij is de doodsvijand van de eekhoorns, die hij als goede klimmer en springer in de boom achtervolgt; mede door het kleine aantal boommarters is het aantal eekhoorns op vele plaatsen te sterk toegenomen.” Deze laatste opmerking is in tegenspraak met de huidige opvatting dat niet de predator het aantal prooidieren reguleert maar dat de prooidieren het aantal predatoren reguleren. Ook de huidige zoogdiërgidsen noemen de eekhoorn vaak apart als een van de belangrijkste voedselbronnen van de boommarter.

Dat de eekhoorn ten onrechte een zo belangrijke plaats in het voedselpakket van de boommarter wordt toegemeten, is vooral te danken aan de spectaculaire achtervolgingen in de boomkruinen die overdag door diverse mensen zijn waargenomen.

Recent onderzoek van maaginhouden van 15 boommarters leverde slechts 1 eekhoorn op. Andere voedselresten die werden aangetroffen, waren bruine kikker, insekteresten zoals loopkevers, wespelarven met cocons en emelten, diverse konijnen en muizen, vogels waaronder gaai,

spreeuw en winterkoning en vruchten o.a. bramen hetgeen dus niet afwijkt van wat reeds bekend was. Vooral in de zomer en de herfst kunnen vruchten en bessen een belangrijk deel van het totale voedsel uitmaken dat voor een roofdier toch opmerkelijk mag worden genoemd.

Vervolg

Eertijds werd de boommarter niet alleen vervolgd vanwege de schade die hij aanrichtte onder pluimvee bij boerderijen en onder het jachtwild maar ook vanwege zijn waardevolle pels.

Jonge boommarter Phot. Kurt Ellström

Als schadelijk roofdier stond er tussen 1850 en 1860 een premie van 30 cent op een marter. Voor de pels werd echter veel meer betaald. Hierdoor kleefden er voor marters grote risico's aan zich in de nabije omgeving van menselijke bewoning op te houden. Maar er waren meer bedreigingen voor de boommarter. Schlegel (1862) weet het spaarzame voorkomen toen aan het uitroeien van de bossen, de talrijke bevolking en zijn waardevolle pels. Dat de pels zeer waardevol was blijkt uit de beschrijving van Ritzema Bos (1879): „Tien à twaalf gulden betaalt men voor een vacht van eenen gedurende den winter gevangen marter.”. Heimans (1901) schrijft: „ik heb indertijd wel eens een tientje voor een vel gehad; nu zijn ze minder in prijs, maar een goed vel van een boommarter, alleen met een schot in den kop, of op de stap of in de klem gevangen, brengt toch altijd zijn zes gulden op.” Voor die tijden waren dit zeer hoge bedragen! Het uurloon van een bosarbeider in 1928 bijvoorbeeld bedroeg 25 cent.

Ritzema Bos (1879) vond het daarom volstrekt niet nodig om het vangen van marters aan te moedigen door premies, vooral niet omdat ze al zo zeldzaam waren. Ook De Koning (1926) vermeldt: „Dankzij zijn waardevol vel is hij in Nederland bijna uitgeroeid.” Eijckman (1937) constateert dat de boommarter sterk in aantal achteruit is gegaan en als zeldzaam moet worden beschouwd. IJsseling & Scheygrond resumeren in 1943 dat de veelbesproken achteruitgang niet alleen uit de laatste jaren dateert en dat de boommarter reeds tientallen jaren een hoogst zeldzame verschijning is. Brouwer (1956) is iets optimistischer over de overlevingskansen van de boommarter: „de beide marters, die met de Otter tot onze zeldzaamste roofdieren behoren, hebben het stellig eveneens aan hun zwerven te danken, dat zij zich, ondanks de felle achtervolging door het jachttoezicht, tot op de huidige dag wisten staande te houden.”.

Het lijkt geen twijfel dat de marters tot de Tweede Wereldoorlog blootstonden aan een zware vervolging. De hoge prijzen kunnen alleen verklaard worden uit de grote vraag naar huiden en een gering aanbod. Sinds 1948 geniet de boommarter een volledige bescherming. Momenteel is de boommarter op de Veluwe weliswaar een

zeldzame verschijning maar toch ziet het er niet naar uit dat hij hier binnenkort zal verdwijnen in tegenstelling tot de boommarterpopulaties die nog elders in Nederland voorkomen.

Een aantal boommarters komen momenteel om in het verkeer. Ook zal het nog voorkomen dat een boommarter al dan niet per abuis wordt gevangen of geschoten. Jonge dieren kunnen ten prooi vallen aan vossen. Toch is er geen reden om aan te nemen dat deze factoren de populatie zullen decimeren. Van een relatie met de steenmarter is weinig bekend. Of een toename van de steenmarter zoals momenteel in het oosten van Nederland plaatsvindt, betekent dat de boommarter zal moeten wijken, zal de tijd ons leren. Laten we echter hopen dat we op de Veluwe nog lang van de fraaie boommarter mogen genieten.

Literatuur:

- Brouwer G.A., 1956. De verarming van de fauna. In: Vijftig Jaar Natuurbescherming in Nederland: 113-150. Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten. De Volharding, Amsterdam.
- Eykman, C., 1937. De Nederlandsche zoogdieren. Deel II. Vleermuizen, roofdieren en hoefdieren: 1-112. Vereeniging tot Oprichting en Instandhouding van een Natuurhistorisch Museum te Rotterdam, Rotterdam.
- Heimans, E., 1901. Een marterjacht op de Veluwe. De Levende Natuur, 5: 213-217, 235-238.
- Knippenberg, W., 1959. Roofdieren in Noord-Brabant. Brabantia 8: 18-28.
- Koning, M. de, 1926. Het dierenleven in onze bossen: 1-176. Kosmos, Amsterdam.
- Müskens, G.J.D.M. & S. Broekhuizen, 1986. De verspreiding van de Boommarter *Martes martes* (L., 1758) in Nederland. Lutra, in druk.
- Ritzema Bos, J., 1879. Landbouwdierkunde. Nuttige en schadelijke dieren van Nederland: I-XII, 1-461. Wolters, Groningen.
- Schlegel, H., 1862. De dieren van Nederland. Gewervelde dieren. Zoogdieren: I-VIII, 1-133. Kruseman, Haarlem.
- IJsseling, M.A. & A. Scheygrond, 1943. De zoogdieren van Nederland. II: 317-530. Thieme & Cie, Zutphen.
- IJsseling, M.A. & A. Scheygrond, 1950. De zoogdieren van Nederland. 2de druk: I-VIII, 1-544. Thieme & Cie, Zutphen.
- Zwart, K., 1920. De Nederlandsche zoogdieren: I-VIII, 1-138. Thieme & Cie, Zutphen.

Chlorofyl en bladverkleuring

Chlorofyl of bladgroen is niet alleen de stof, die aan bladeren en stengels de groene kleur geeft. Het is vooral de stof, die de foto-synthese mogelijk maakt. Hierbij wordt in de bladeren en andere groene delen uit water (die de wortels uit de grond opnemen) en koolzuur (uit de lucht) met behulp van het zonlicht glucose gemaakt, en komt er zuurstof vrij.

Deze glucose dient voor de voeding van de plant. De plant maakt er vezel en hout van, vet voor de zaden, eiwitten voor de vorming van bladgroen en enzymen, en tenslotte ook de kleurstoffen. Verder kan deze glucose worden omgezet in zetmeel, dat als reservevoedsel in de plant kan worden opgeslagen.

Het opnemen van koolzuur uit de lucht (assimilatie), zoals die bij de fotosynthese plaatsvindt, is een fundamenteel proces in de levende natuur, omdat het een manier is, waarop organische stoffen (voedingsstoffen) uit anorganische stoffen (o.a. mineralen) ontstaan. De aanwezigheid van chlorofyl is dus essentieel voor de instandhouding van het leven op aarde. Want zonder chlorofyl geen fotosynthese en dus geen plantengroei.

Chlorofyl is een verbinding van koolstof, zuurstof, waterstof, stikstof en magnesium, en kan alleen in het licht en bij aanwezigheid van ijzer (als een soort katalysator) ontstaan. Vandaar dat plantedelen, die in het donker groeien, zoals asperges, witlof en uitlopers van aardappelen niet groen worden: er kan zich geen bladgroen ontwikkelen. Chlorofyl is een mengsel van twee groene stoffen, n.l. chlorofyl A en chlorofyl B. De molekulen van beide vertonen een klein verschil. Bladgroen wordt tot aan de herst permanent aangemaakt.

Naast chlorofyl bevat het blad twee gele kleurstoffen, n.l. caroteen en xanthofyl. Deze komen b.v. ook in rijpend graan voor. Verder wordt bij sommige boomsoorten in de herfst een rode kleurstof (anthocyaan) gevormd, die o.a. ook voorkomt in de bruine beuk, rodekool en biet.

In de herfst wordt, wanneer de temperatuur gaat dalen, de aanmaak van bladgroen geleidelijk aan stopgezet. Voordat het blad afvalt, wordt het aanwezige chlorofyl afgebroken. Het is een ingewikkeld chemisch proces, wat erop neer komt, dat het wordt omgezet in andere stoffen, die in de boom voor andere doeleinden kunnen worden gebruikt of kunnen worden opgeslagen. Deze afbraak van het bladgroen geschiedt bij de verschillende boomsoorten niet in hetzelfde tempo, en ook niet in dezelfde mate. Bij sommige soorten bevat het afgevallen blad nog vrij veel bladgroen. Verder is bekend, dat chlorofyl A sneller wordt afgebroken dan de B-variant.

Door het verdwijnen van het chlorofyl in de herfst gaan de andere in het blad aanwezige kleurstoffen de boventoon voeren, waardoor de bekende en veel bewonderde herfstkleuren ontstaan. De aard van de verkleuring hangt gedeeltelijk af van bepaalde erfelijke eigenschappen van de betreffende boomsoort, en verder ook van omgevingsfactoren als temperatuur, licht en watervoorziening.

Gelijktijdig met het afbreken van het bladgroen begint bij bepaalde soorten de aanmaak van de rode kleurstof anthocyaan. Boomsoorten, die geen anthocyaan vormen, verkleuren in de herfst tot geel vanwege de in het blad aanwezige caroteen- en xanthofylpigmenten. Zijn zowel rode als gele kleurstoffen in het blad aanwezig, dan kunnen oranje tinten ontstaan.

joop comijs

Paul Cézanne (1839-1906)

De weg langs het meer, 1879-1882

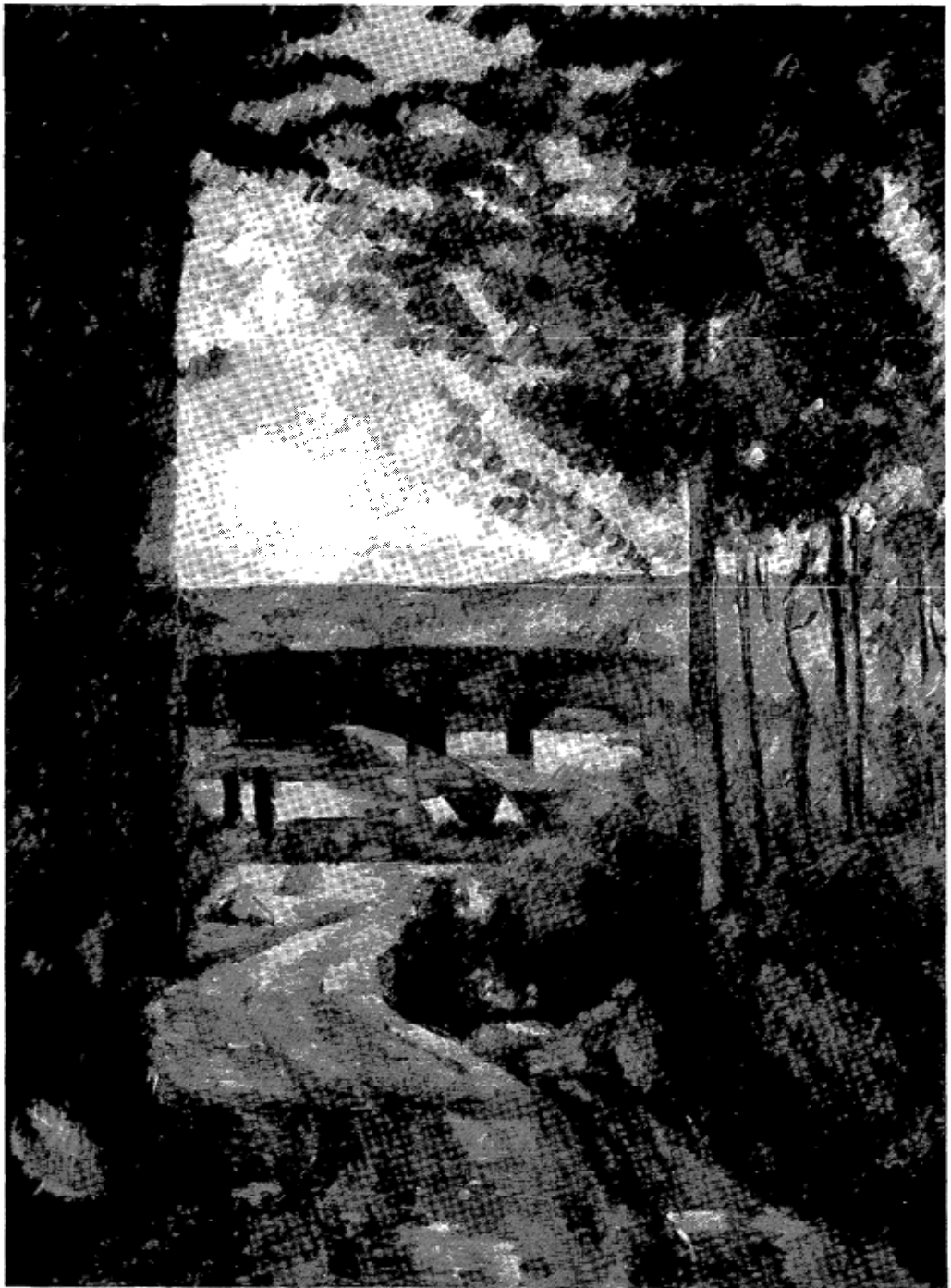
Ook dit schilderij uit de kollektie van het Rijksmuseum Kröller-Müller laat een landschap zien, geen Brabants landschap — zoals bij het vorige schilderij van Van Gogh — maar onmiskenbaar een Zuid-Frans landschap, geschilderd in de buurt van Aix-en-Provence. Het toont een weg die naar een meer leidt. Vanaf het standpunt van de schilder zien we dat de weg naar beneden loopt en zich perspectisch versmalt. Waar de weg niet meer zichtbaar is, ontvouwt zich — in het hart van het schilderij — een panorama met huizen, het meer, bomen, waarachter zich weer een brede bosrand bevindt. Het dal wordt in de verte afgesloten door een hoge bergrug.

Het opvallende en voor die tijd zeer ongewone is dat Cézanne dit landschap als een groep specifieke in kleur onderscheiden vormen heeft weergegeven, zonder echter de eenheid van het schilderij uit het oog te verliezen. Hij heeft het landschap als vorm geanalyseerd door middel van de eigen waarneming. De weg is een horizontale vorm, die zich naar het centrum van het doek slingert. Deze is dan ook met horizontale verfstreken geschilderd. Links van de weg is er een hoge horizontale — maar vertikaal geschilderd — groene vorm te zien, terwijl er rechts van de weg twee bultachtige vormen zijn geschilderd: een bruine (een heuveltje van steen en zand) en een groene (struiken). Aan het eind van de weg zien we de grijze vlakke vorm van het meer en de blokvormige huisjes. Daarachter de vertikaal oprijzende vorm van het bos en tenslotte de grijsblauwe van de berg. Heel duidelijk wordt in dit schilderij ook de voor Cézanne zeer typische behandeling van het landschap, namelijk de opbouw door middel van het achter elkaar plaatsen van de onderdelen van het landschap, als coulissen. Hier zijn dat achtereenvolgens: links de bomen, rechts de bultachtige berm, de hoge bomen, de struiken en in het midden, het meer,

de huizen, de horizontale bos-partij en tenslotte het bergmassief. Cézanne's idee dat warme kleuren als oranje, bruin, licht oker, licht groen naar voren lijken te komen en koele kleuren als grijs en blauw lijken te wijken wordt ook hier weer door hem toegepast.

Het boeiende van dit schilderij — en van vele andere van Cézanne — is dat het hoewel geschilderd als aparte vormen absoluut niet in losse delen uiteenvalt. Alle delen horen en passen schitterend bij elkaar, welk effect onder andere bereikt is doordat het schilderij hoofdzakelijk geschilderd is met verfstreken, die slechts drie richtingen hebben: horizontaal, vertikaal en diagonaal. Het beeld is bewust en met overleg opgebouwd. De periode waarin dit schilderij werd gemaakt wordt dan ook wel zijn constructieve periode genoemd (1878-1895). Vanaf 1870 schilderde hij het landschap ter plekke, „sur le motif”, zoals hij dat noemde. Nooit was hij tevreden met het resultaat en elk schilderij nam vele maanden tijd. Schilderen was voor hem een moeizame, langdurige arbeid.

Dit schilderij laat in ieder geval duidelijk zien wat het karakter en het bijzondere van de schilderkunst van Cézanne was: hij tracht zijn onderwerpen weer te geven met een door het verstand — het analyserende oog — gecontroleerd gevoel. Hij werd beheerst door een drang door te dringen tot het wezen van het onderwerp of dit nu een landschap, een stilleven of portret betrof. Ondanks het onderzoekende dat zijn werk kenmerkt spelen de emoties van het kijken en ervaren een grote rol. Sommige tijdgenoten en ook hijzelf noemen dat zijn temperament. In 1866 schreef zijn vriend de schrijver Emile Zola: „een kunstwerk is een stuk van de natuur gezien door een temperament”, een definitie die ongetwijfeld ook op Cézanne van toepassing was.

De werken en ideeën van Paul Cézanne zijn van zeer groot belang geweest voor de ontwikkeling van de moderne kunst. Hij wordt qua periode dikwijls vermeld bij de impressionisten: hij nam bijvoorbeeld deel aan de eerste impressionistische tentoonstelling in Parijs in 1874 en had kontakten met vele impressionisten (Manet, Monet, Renoir). Camille Pissarro was één van zijn beste vrienden en bewonderaars. Toch laat hij de beschouwings- en werkwijze van de impressionisten — het weergeven van licht en schaduw, de veranderlijkheid van de dingen onder invloed van het licht — spoedig los. Hij zocht naar de structuur van de werkelijkheid, zoals deze verschijnt in vorm en kleur. Om die reden is hij veel eerder een wegbereider en voorloper van de Cubisten en daarmee van vele daarop volgende kunststromingen in onze eeuw (de Stijl, Constructivisme, e.a.). Talloze belangrijke kunstenaars (*Picasso, Mondriaan, Léger*) van de 19e en 20e eeuw zagen in hem de vader van de moderne schilderkunst, niet alleen vanwege zijn volstrekt nieuwe benadering van de werkelijkheid, getuige zijn veel geciteerde uitspraak: „behandel de natuur met behulp van de bol, de cylinder en de kegel”, maar vooral ook door zijn niet aflatende pogingen door te dringen tot het wezen van hetgeen hij zag.

Cézanne's werk kreeg tijdens zijn leven geringe waardering. De eerste grote succesrijke tentoonstellingen vonden pas in 1904 en 1905 in Parijs plaats één jaar voor zijn dood. Daarna nam de waardering voor zijn werk snel toe. Toch waren er — behalve kunstenaars — ook critici die de grootheid van zijn oeuvre al vroeg inzagen.

De woorden, die de criticus G. Rivière al in 1877 schreef bewijzen dit. Opmerkelijk is dat hier — toen al! — het tot op de dag van vandaag steeds terugkerende argument van „gelijkenis is kwaliteit” aan de orde wordt gesteld. Dat het werk van Cézanne daar aanleiding toe gaf kunnen wij ons nog nauwelijks voorstellen. „Cézanne is een groot schilder. Er is beweerd dat hij niet weet hoe hij moet tekenen en dit wordt gezegd door mensen die nooit een potlood of een penseel hebben vast gehouden. „Niet goed” schreeuwen zij, terwijl zij absoluut niet in staat zijn om waar te nemen wat voor een geweldig hoogstaande en getalenteerde prestatie hier wordt verricht. Ik ben mij er goed van bewust dat, alles wel beschouwd Cézanne niet hetzelfde succes kan hebben als de schilders die in de mode zijn . . . maar zijn werk heeft de onuitsprekelijke kwaliteit uit de tijd van de Bijbel of het oude Griekenland. De bewegingen van zijn figuren zijn eenvoudig, maar op een grootse schaal, zoals beeldhouwkunst. Zijn landschappen zijn majestueus en indrukwekkend, zijn stillevens verfijnd. Zijn schilderkunst heeft steeds de kracht van een aanval. Dit wordt veroorzaakt door zijn bekwaamheid, die hem in staat stelt het doek de volle kracht van het gevoel mee te geven, dat de natuur in hem los maakt”. Dit schilderij uit de collectie van het Rijksmuseum Kröller-Müller is hiervan een prachtig voorbeeld.

Helaas bevinden zich in andere Nederlandse musea collecties zeer weinig werken van Cézanne. Slechts enkele schilderijen van hem zijn te zien in het Stedelijk Museum te Amsterdam en het Museum Boysmans van Beuningen te Rotterdam.

Jaap Bremer.

150 jaar Hoge Veluwe

Als je voor het eerst op de Hoge Veluwe komt moet je wel met een wandelkaart werken. Je kent heg noch steg en je zou weleens kunnen verdwalen! Vroeger, en nu spreek ik van de tijd van ds. Heldring, ± 1840, was er nog niet zo'n goede kaart. Maar toch liep hij van Beekbergen naar Hoenderloo en van daar naar de Pampel. Met een gids! En vanaf de Franse Berg keek hij over de Veluwe. Naar de schepen op de Rijn, naar de Amersfoortse toren en naar de nieuw ontstane nederzetting die we nu Hoenderloo noemen.

In die 150 jaar is er heel wat veranderd. Ontginningen vonden plaats, wegen werden veranderd en huizen werden gebouwd en later weer afgebroken. Over die veranderingen gaat mijn verhaal, en over de sporen die nu nog op de Hoge Veluwe zijn te ontdekken. Ik doe dat met de kaart van 1851 (verkend in 1846), en andere kaarten van recenter datum, in de hand.

Op de plek waar nu Rust een Weinig staat woonde Brinkenbergh (zie herfstschouw, pag. 47). Vlak voor zijn deur werd de eerste waterput gegraven, op een vijfsprong, schrijft Heldring.

Harskampweg, Apeldoornseweg, Middenweg, Apeldoornseweg: 4! De Houtkampweg liep in die tijd anders, via het huis bij het hek naar de plaats waar nu het VVV staat, en dat is de vijfde weg. De waterput werd te diep gegraven en het kostelijke water liep weg.

De Houtkampweg was toen niet zo'n kaarsrechte weg, er zaten flauwe bochten in en ik maak mezelf wijs dat dat nog te zien is. Dan komen we op de Bunt, althans wat daar nu nog van over is, de oorspronkelijke Bunt was veel groter en liep door tot Jan Aaltensland. Maar daarover straks meer. Tegenover het kunstwerk „divided oaks” gaan we het karrepad in en u loopt dan op de oude Otterloseweg. Deze is nog te volgen tot bij de vennetjes bij de Kronkelweg en dan loopt hij dood in wat vroeger stuifzand was.

De sintelweg langs de Bunt gaan we op, de stenen put zal velen wel bekend zijn, rechts naast een eik aan de buntzijde. We lopen nog even door tot juist voorbij de open vlakte. Zo'n vijftig meter verder links, maar vooral rechts, is nog

duidelijk de weg te zien van bijv. het weilje van van der Steegh naar de Nieuwe Pampel. Dit huis stond bij de grote bomen in de buurt van de huidige kwekerij. En daar moet u ook maar eens kijken, verschillende wegen zijn te herkennen. Jaren geleden heb ik u attent gemaakt op een hardstenen sokkel bij de wei. Een sokkel waarop vroeger een zonnewijzer stond. Toevallig heb ik bij Westerfliet een fundering ontdekt, die wat maat betreft, overeenkomt met die van deze zuil. Zou bij de verhuizing van de Kröllers van Westerfliet naar het slot Sint Hubertus de zonnewijzer naar de kwekerij zijn verplaatst? En nu ik toch bij Westerfliet ben, loop ik weer terug naar Hoenderloo. Neemt u dan de blauwe wandeling, langs de bosrand. Op een gegeven moment ziet u rechts een aantal berken op een rij. Loop daar eens langs, maar denk aan uw enkels. Met enige oplettendheid kunt u een wal vinden en volgen tot bijna de volgende laan. Als u links die laan ingaat tot bij de asfaltweg dan ziet u links een stronk die half boven de grond staat. Deze boom stond op een wal en aan de overkant van de weg (richting Hubertus) ziet u het vervolg van die wal, die uiteindelijk weer bij de berken uitkomt. Mocht u daar plastic buisjes tegenkomen, wilt u die dan laten staan, mijn onderzoek is nog niet klaar. Overigens de wal staat op de kaart van 1846. Woonde hier Jan Aalten of was dat echt op het stuk grond dat nu zo heet. Ook daar stonden drie huizen. Eén plaats is nog te herkennen en ook daar lopen nog wallen. Kruipt u het dennebosje maar eens in, achter die dode boom.

Laten we onze wandeling maar vervolgen naar Hoenderloo. U ziet links de wallen van de oude kwekerij (1863?). We lopen door naar het fietspad, tegenover de bank een door de bliksem getroffen berk. We lopen over dat fietspad en zien dat pad een bocht maken juist op het punt waar vroeger een rond perk was. Perken zoals we in aangelegde parken tegenkomen. Want de Hoge Veluwe werd wel aangelegd, de tijd dat mensen in de stuifzandvlakten van de Veluwe verdwaalden en omkwamen is voorbij!

J.K. van der Weel.

Het artikel „De reeëit doet aan family-planning” van W.H. Borst heb ik met stijgende verbazing gelezen.

Halverwege het verhaal vermoedde ik dat de schrijver „ergens” naar toe wilde en dat bleek ook in het eind van het artikel.

Hierin concludeert de schrijver dat de mens zich niet heeft te bemoeien met de reeënstand in Nederland omdat deze diersoort dat zelf wel regelt.

Het regelmechanisme wordt door de auteur als bewezen aangedragen, terwijl het hier gaat om een aantal veronderstellingen.

De ree als produkt van zijn omgeving

Het voedsel speelt in het leven van reeën een belangrijke rol. De dieren zijn sterk afhankelijk van wat hun milieu aan voedsel oplevert.

Goed en gevarieerd voedsel plus een plek om dat rustig te verteren zijn eerste vereisten voor een goed reeënleven.

Dat reeën produkten zijn van hun omgeving blijkt duidelijk uit gegevens verkregen uit een aantal Drentse boswachterijen waar ik sedert enige jaren de relatie tussen vegetatie en reeën bestudeer.

Kalveren, opgegroeid in een voedselarm gebied, zijn bij het ingaan van de winter gemiddeld 2-2.5 kg lichter dan kalveren die zijn opgegroeid in een terrein waar de voedselsituatie goed was te noemen.

Ook bij volwassen reeën valt iets dergelijks te constateren.

Reedichtheid.

Dat het voedselaanbod selectief werkt op de reedichtheid mag wel blijken uit voorbeelden uit twee van mijn onderzoeksterreinen.

In het Landgoed Vosbergen, met een rijke schakering aan voedsel, leven 20 reeën per 100 ha. Het aantal reeën dat in een voedselarm biotoop in Z.O. Drenthe voorkomt bedraagt slechts 10 dieren per 100 ha.

Het aantal bokken dat in een terrein voorkomt wordt bepaald door het aantal territoria dat in een gebied kan worden afgezet.

Voor de rest van de reebokken van het bestand geldt dan ook één parool „wegwezen”!

Reegeiten zijn aanzienlijk toleranter ten opzich-

te van elkaar, smalreeën vestigen zich graag naast het terrein van hun moeder.

De terreingedeelten van de geiten kunnen elkaar zelfs overlappen. Hierdoor komen er in vele terreinen meer geiten dan bokken voor.

De geslachtsverhouding in de meeste terreinen in Nederland bedraagt dan ook 1 bok : 2 geiten. Door deze geslachtsverhouding wordt de voortplantingssnelheid groot. Hierdoor treedt ruimtegebrek op vooral voor de jonge dieren. Maar er werkt bij reeën wel degelijk een regulerend mechanisme, namelijk de EMIGRATIE.

Emigratie.

Dat deze uittocht niet te verwaarlozen is mag wel blijken uit gegevens die ik verzamelde in Vosbergen.

Voor dit landgoed vond ik een gemiddelde jaarlijkse emigratie van 40% van het bestand. Dit gemiddelde is verkregen uit 10 jaar onderzoek. Het betreft hier een kleinschalig gebied en de emigranten zijn vooral jonge dieren.

Van de jaarling bokken vertrekt 100%, een geringe aantal smalreeën verlaat ook het terrein. Dit emigrerende deel van het bestand is ongeveer gelijk aan het aantal kalveren dat in het terrein opgroeit.

Deze emigrerende reeën zullen trachten „ergens” een eigen plek te veroveren.

Maar het is gebleken dat er in Nederland nog maar weinig „reelege” plekken over zijn, waardoor de trekkende dieren zich tevreden moeten stellen met terreinen die in feite „reevijandig” zijn.

Bij volwassen reeën is de geslachtsverhouding 1 bok : 2 geiten heel gewoon — Foto: J. Poutsma

Voortplanting in nieuwe terreinen.

Wanneer deze emigrerende dieren zich in een „reeleeg” gebied kunnen vestigen, dat uitstekende overlevingskansen biedt, dan ligt het voor de hand te veronderstellen dat een diersoort deze gunstige milieu-omstandigheden wil uitbuiten. Ellenberg (1975) suggereerde dat in gebieden met veel voedsel van goede kwaliteit het aantal geitkalveren wel eens drie keer zo hoog zou kunnen zijn als het aantal bokkalveren.

In voedselarme gebieden zou het aantal bokkalveren drie keer zo hoog zijn.

Een fraaie hypothese, maar gaat deze op voor Nederlandse gebieden? De Flevo-polders zijn een fraai voorbeeld van reelege gebieden waar, nadat deze terreinen na 1975 droog vielen, de reeën zich hebben gevestigd.

Ik beschik over gegevens van 500 reegeiten uit de Oostelijke en Zuidelijke Flevo-polder over de jaren 1968 tot en met 1979.

Dit zijn juist de jaren waarin reeën het terrein in bezit namen.

Het is bekend dat bij wilde runderen bijna alle geovuleerde eieren worden bevrucht, dan valt dit voor reeën ook te verwachten.

Het verlies aan embryo's is bij reeën minder dan 2%.

De geslachtsverhouding van de 1050 onderzochte embryo's uit de Flevo-polders bedroeg 1 bok: 1.05 geit.

Ook werd er gedurende het tijdvak van 1968 tot 1979 geen verandering in de geslachtsverhouding gevonden.

Uiteraard werden er kleine schommelingen gevonden, maar die kwamen niet boven 1 : 1.2 uit en niet onder 1 : 0.8.

Deze gegevens bewijzen dat de hypothese, dat er in een gebied van uitstekende kwaliteit 3 x zoveel geitkalveren als bokkalveren worden geboren in ieder geval voor het Oostelijk en Zuidelijk Flevoland niet opgaat.

Want als er één gebied in Nederland schitterende reeën produceert dan is dat wel dit stuk Flevoland.

Wel bleek uit de gegevens van de Flevo-polders dat jonge reegeiten, van twee jaar, en oudere dieren van acht jaar, een kleiner aantal embryo's bevatten dan geiten van 5 jaar.

Het gemiddelde aantal embryo's per reegeit bedroeg 2.1.

Het percentage kalveren dat in het vroege voorjaar en tijdens de zomermaanden sterft is niet na te gaan.

Wel is het van belang dat de kalveren goed uitgegroeid en in een prima conditie de winter ingaan, omdat de overlevingskansen dan aanzienlijk stijgen.

In het Landgoed Vosbergen, dat een uitstekend reeënbiotoop is met een relatief hoge reeënstand is de geslachtsverhouding onder de kalveren in de winter en het vroege voorjaar 1:1.

Deze gegevens zijn het resultaat van 10 jaar onderzoek!

Voor de voedselarme terreinen durf ik op dit ogenblik geen uitspraak te doen omdat ik daarvoor over te weinig gegevens beschik.

Maar zoals het zich nu laat aanzien lijkt 3x zoveel bokkalveren ten opzichte van de geitkalveren niet haalbaar.

De populatie-dichtheid zal zich zeker TRACHTEN aan te passen aan het beschikbare voedsel. Maar door de grote reproductie van de reeën en het gebrek aan vestigingsmogelijkheden zal een groot aantal reeën geen geschikte plek kunnen vinden om te overleven.

Deze dieren zullen met minder genoegen moeten nemen en een kwijnend bestaan lijden.

In ons cultuurland, waar geen natuurlijke predatoren voorkomen, zal de mens de verantwoordelijkheid voor een gezonde reeënstand op zich moeten nemen.

Dit kan geschieden door het uitvoeren van een goed reewildbeheerplan. Bij vele mensen stuit het afschieten van reeën op onoverkomelijke bezwaren. Als bioloog en niet jager begeleid ik seder enige jaren in Drenthe het reewildbeheer in vier Boswachterijen.

Het doel van het onderzoek is het afstemmen van het aantal reeën op de draagkracht van het biotoop.

De onderlinge samenwerking tussen Staatsbosbeheer, de jagers die belast zij met het afschot en de begeleider verloopt voortreffelijk. Allen zijn de mening toegedaan dat niet alleen een soort moet worden beschermd, maar dat vooral aan de kwaliteit van een diersoort binnen zijn milieu aandacht moet worden besteed. J. Poutsma

Literatuur:

Ellenberg, H. (1974) Wilddichte, Ernährung und Vermehrung beim Reh. Verhandlungen der Gesellschaft für Ökologie, Erlangen.

Ellenberg, H. (1975) - Beiträge zur Ökologie des Rehes-diss.

Poutsma, J. (1979) - Probleem rond reedichtheid. Ned. Jager nr. 11-84 jaargang.

Poutsma, J. (1980) - Zelfregulering bij reeën in een geïsoleerd gebied van kleine oppervlakte. Ned. Jager nr. 16-85 jaargang.

De eekhoorn

Toen 'k op de Kemperberg onder de bomen
Eens rondkeek of 'k er wellicht proppen vond
Van de uilen die hun dagen hier verdromen
Hoorde ik een heel zacht tikken op de grond.

Het was de regen niet, de lucht was blauw en
Er was geen enkel wolkje in 't verschiet,
Maar toen ik langer naar omhoog bleef schouwen,
Zag ik dat ik van daar boven werd bespied.

Daar zat Sciurus op zijn achterpootjes,
De rug heel sierlijk in zijn staart gevat,
De Handjes saam alsof hij heel devootjes
Een „Here zegen deze spijzen”, bad.

De scherpe tandjes peld' een dennekegel,
De schubben vielen op mijn grijze haar,
Maar ik vergaf het deze kleine vlegel,
Tenslotte was het hier zijn territor.

Dan volgde een dolle ren over de takken,
En toen hij niets meer van zijn gading vond,
Liet hij zich langs de stam behendig zakken,
En kwam zelfs heel dicht bij me op de grond,

Hij scharrelde gezellig om mij henen,
Zag mij zo nu en dan eens vorsend aan,
En dacht blijkbaar: „Die hoort niet tot degenen,
Die een gevaar zijn voor mijn voortbestaan”.

En 'k was beschaamd door 't argeloos vertrouwen,
Dat men helaas zo weinig meer ervaart
En 'k zei: „Sciurus, 'k zou op ons niet bouwen,
Dat is homo sapiens beslist niet waard”.

Floris v.d. Vlies.

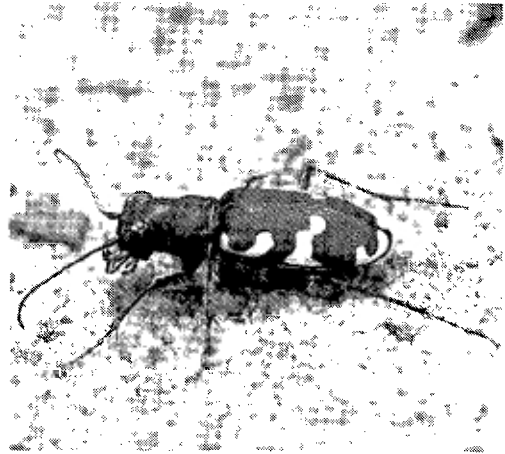
De Hoge Veluwe het jaar door

De zomer, of wat daarvoor moest doorgaan, is alweer lang voorbij. Niettegenstaande alle natigheid was er echter weer veel te beleven op de Hoge Veluwe. Wat me vaak opvalt is dat je het ene jaar van enkele soorten dieren en planten veel en het andere jaar weinig ziet. Zo zagen we dit jaar veel adders die toch zulke zongenieters zijn. Ze zijn met hun prachtige tekening het bekijken waard. Zowaar zagen we een gladde slang, een zeldzame verschijning. Het lijkt of de ringslang zich nooit meer laat zien. Vroeger moeten er veel geweest zijn. In de tuin van Mevr. Jeker, die vroeger op het terrein van de Hoge Veluwe woonde aan het einde van de Boveneindseweg, buiten het huidige hek gelegen, lagen ze te zonnen op de putrand en kropen, tot grote vreugde van de bewoonster, onder de stoelen van het terras door! Maar dat is alweer lang geleden.

Ook zagen we weer weinig zandlooplevers, die anders zo vrolijk voor je uitsnellen op warme zandpaadjes. Pak ze maar niet op, ze kunnen namelijk gemeen bijten. Met harige rupsen moet je ook oppassen, al zien ze er nog zo aantrekkelijk uit. De haren breken af in je huid en kunnen een ontsteking veroorzaken. Dit jaar weinig veelvraatrupsen met hun prachtige zwarte pels met oranjegele streepjes. Die dikke jas is hun wel gegund want ze overwinteren als rups. Wel zagen we vaak de rups van de meriansborstel met z'n vier witte borstels in z'n lichtgroene vacht en achterop een roodachtig kwastje. Schitterend!

Kom je op een vochtige nazomermorgen vroeg in het Park, dan kun je je verwonderen over de veelheid van prachtige spinnewebben. Op de grond in „de Bunt” ligt één groot kanten kleed, jonge sparretjes lijken helemaal verpakt; van de top gaat een hele pyramide van fijne draden omhoog naar de „vangnetten” tussen de takken. Oneindig veel patronen hebben de webben, voor iedere spinnensoort weer een ander model.

Ging u in de zomer weleens over het Otterlose zand, waar volop de ingenieuze constructies van

Gewone zandlooplever. *Cicindela hybrida*.

de trechterspinnen te bewonderen zijn? Een diep kokertje met daarvoor een doolhof van draden. Stop daar een grassprietje in en razendsnel komt de spin uit de koker.

Erg zachtaardig zijn spinnen nou weer niet. Zo zijn er bijvoorbeeld soorten die hun prooi levend verpakken, inspinselen, en dan ophangen als reserve pakje voedsel. Trouwens, over de insecten zijn meer gruwelverhalen te verhalen, Nely Honig deed al de „lieve” gewoontes van de rupsdoder en de zandlooplever uit de doeken (Zomerschouw nr. 2 1985). En wat dacht u van de mierenleeuw? Een prachtige libelleachtig insect met ragdunne, lichte vleugels met zachtbruine vlekken. Ook al zo'n schoonheid, maar de larve? In wat droog zand, bijv. langs paadjes zie je soms trechtervormige kuiltjes. In de diepte zit de larve op de loer. Loopt er een insect, bijvoorbeeld een mier nietsvermoedend langs de kuil dan gooit de larve een paar zandkorrels omhoog. Met de zandlawine, die dat veroorzaakt, tuimelt de prooi omhoog. Die krijgt een injectie waardoor z'n binnenste vloeibaar wordt en de larve kan hem nu uitzuigen. Deze krijgt dus alleen verteerbare stoffen binnen en heeft geen anale opening nodig!

Een leuke belevens wil ik u niet onthouden. In de buurt van de Deelense Straal was ik even op m'n windjack gaan zitten. Toen ik het weer aan wilde doen voelde ik iets vreemd op mijn arm. Een miniatuur hagedisje was m'n mouw binnen-

geglipt. Ik weet niet wie het meest verbaasd was, het hagedisje of ik.

Lijkt het maar zo of is het zo dat er veel sabelsprinkhanen te zien waren dit jaar, ook al in de buurt van het vliegveld? Niet dat dat er iets mee te maken heeft, ze vliegen wel maar altijd maar korte stukjes, of leren ze dat van de les-helicopters die maar opstijgen en direct weer dalen aan de lopende band? Maar ja, dat moet ook geleerd worden. De sabelsprinkhaan dankt zijn (eigenlijk haar) naam aan de grote sabelvormige legboor. Ze hebben ook opvallend lange sprieten. Op de sprieten zijn diverse zintuigcellen gevestigd: tastharen, cellen gevoelig voor chemische prikkels d.w.z. reuk- + smaakstoffen, temperatuurgevoelige cellen en ook cellen die als een hygrometer werken. De ogen zijn facetogen; ze zien dus goed alle kanten uit. Heel belangrijk zijn de gehoororganen die op de voorpoten zijn gevestigd. Door hun poten te bewegen kunnen ze zo prachtig peilen waar het geluid vandaan komt.

Andere sprinkhanen hebben het gehoor op de zijkant van hun achterlijf en „peilen” dus veel minder precies. De vrouwtjes sjirpen niet, de mannetjes sjirpen om de beurt tegen elkaar. Dit geluid wordt tweegebracht door de randen van de voorvleugels. De ene vleugel heeft een getande rand, de andere een wat dikkere, iets omhoog gebogen rand langs een glazige membraam. De tandjes raspen nu langs de „snaar” van de membraam die gaat trillen. De pootjes van de sabelsprinkhaan zijn ook bijzonder. Ze zijn voorzien van een soort zuigbuisjes, die wel vochtig moeten zijn wil het dier langs een glad oppervlak omhoog kunnen lopen. Hij maakt dan ook eerst zijn poten nat met zijn mond! Eten doet hij door bijten en kauwen.

Heeft u trouwens wel eens gelet op de verschillende „eetgewoontes” van insecten? De bij likt, de vlinger gebruikt z'n lange roltong, een vlieg loopt als een klein stofzuigertje rond, enzovoort! Zo denkt u nog dat we alleen maar op 't kleine spul in het bos letten, maar we zagen ook grotere dieren het meest nog het ree. Dát ze er zijn is zomers ook goed te zien aan de veeg- en krabplekken. Zoekt u maar eens tussen de Sintelweg en het fietspad, of in het Fazantenbos. De grens van het door het bokje gemarkeerde

gebied is vaak goed te volgen. Zo schuw zijn de reeën nou ook weer niet, ze zijn te nieuwsgierig. We zagen ook een reetje heerlijk eten van een struikje vlak achter een caravan op 't kampeerterrein, midden op de dag.

Ook hadden we het geluk een vos te observeren die voor ons op het pad aan het „spoorzoeken” was. Van links naar rechts en rechts naar links met z'n neus over de grond, net als een hond. Eindelijk had hij het spoor te pakken en verdween links het bos in.

In de nabronst kruisten twee hinds gedreven door een hert, vlak voor ons het pad. Dat hebben we niet alleen gezien maar geroken ook! Dit nu zijn zeldzame ontmoetingen, heel wat zeldzamer als een 20 jaar geleden toen je menig maal met kloppend hart oog in oog stond met een stuk rood- of zwartwild in het Park.

En nu nog de planten niet vergeten. Ook hier weer jaarlijks grote verschillen. Je ziet steeds meer de rankende helmblom. Dit is een stikstofminnende plant, dus moeten we nu wel zo blij zijn met deze aanwas? En waar komt plotseling die zevenster vandaan, jarenlang in deze buurt alleen te vinden op een kleine maar tegenwoordig ook grotere plek in 't Spelderholt. Weet iemand hiervan de reden? Echt ongelukkig zijn we over de wolfsklauw op een weggetje op de Kemperberg. Daar is in het bos gewerkt en zijn bomen op die plek gelegd zodat nu van de prachtige plek een paar miezige sprietjes over zijn. En dan te bedenken dat deze plant zo langzaam groeit. Waarom, o, waarom niet gedaan zoals op het Wekeromse Zand, waar ook een wolfsklauw op 't pad staat. Enkele vierkante meters grond om de plant heen zijn met simpele, ± 50 cm hoge, paaltjes afgezet, net zo dat je de wolfsklauw tussen gras en mos niet een twee drie ontdekt, want voor vandalen moet je oppassen. De mooiste twee echte tonderzwammen zijn, van de beuk waar ze op groeiden, afgehakt. Zeker gebruikt in een bloemstukje, want een sigarettenaansteker of bloedstelpende watten, waar ze in vroegere tijden voor gebruikt werden, hoeven we toch niet meer uit 't bos te halen! Gelukkig is er naast wat verdrietige ervaringen toch maar steeds weer heel veel interessants en prachtigs te beleven in ons mooie Park.

Hans Cortis

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

Uit de Statuten:

Artikel 2: Het doel van de vereniging is het vergroten van de belangstelling voor het Nationale Park 'De Hoge Veluwe' (hierna te noemen het Park) en het desgevraagd bijstaan van de stichting genaamd 'Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe' (hierna te noemen de Stichting) bij de uitvoering van haar taak.

Artikel 3: De vereniging tracht haar doel te bereiken door:

- a. jaarlijks één of meer zogenaamde Hoge Veluwe-dagen en/of andere manifestaties te organiseren;
 - b. werkgroepen te vormen tot het bestuderen van flora, fauna, geschiedenis en andere onderwerpen het Park betreffende;
 - c. publicaties te doen verschijnen;
 - d. al wat verder kan bijdragen tot het in artikel 2 genoemde doel (mits niet tredend in de bevoegdheden van de Stichting), met name door het aankweken van een band onder hen, die belangstelling koesteren voor het Park.
-

Bestuur:

D.A. Kramer	- ere-voorzitter
W.H. Borst	- ere-voorzitter
Dr. G.J. Stapelkamp	- voorzitter
Drs. M. Onderwater	- secretaris
	Ursula v. Raesfeltlaan 1, 6994 BA De Steeg, tel. 08309-3293 (b.g.g. 085-664317)
J.J. Prins	- penningmeester
	Bosweg 101, Apeldoorn, tel. 055-554836

Ir. W.H. Diemont

Jhr. drs. P.A.C. Beelaerts van Blokland

Mevr. D. Bruyn-Huurman

M.K. van Dijke

- burgemeester van Ede

Mr. J. Drijber

- burgemeester van Arnhem

D.G. Kon

Mevr. L.J.M. Laarman-Hageraats

M. Pronk

Mevr. E.M. de Ruiter-Dijkman

K. Stapel

P.G.A. Timmerbeil

Mevr. B. Wit-van Koetsveld

Adviseurs:

Ir. C.J. Stefels

- directeur Nationale Park de Hoge Veluwe

Dr. R.W.D. Oxenaar

- directeur Rijksmuseum Kröller-Müller

Bomenfonds Hoge Veluwe: postgiro 3534903 Apeldoorn.

De minimum-contributie bedraagt f 25,—. Lidmaatschap voor het leven f 250,—. Organisaties en verenigingen kunnen als zodanig lid worden voor tenminste f 25,— per jaar. 'De Schouw' wordt u gratis toegezonden. De leden ontvangen jaarlijks een accept-girokaart ter voldoening van de contributie. Het verenigingsjaar is gelijk aan het kalenderjaar.

Het lidmaatschap van de vereniging geeft geen recht op gratis toegang tot het Park.

Aanmeldingen, adreswijzigingen e.d.: Ledenadministratie Vereniging Vrienden van de Hoge Veluwe, Graaf Janlaan 11, 3708 GH Zeist (tel. 03404-14165).

Postgiro 951993 t.n.v. Ver. Vrienden v.d. Hoge Veluwe.

Jaarprogramma 1986

- 22 februari** Winter Hoge Veluwedag
Vlinders en hoe ze de winter overbruggen
drs. F.A. Bink
- 15 en 16 maart** Hoge Veluwe voettochten
Wil Ebregt
- 19 april** Ledenvergadering/Voorjaars Hoge Veluwedag
Heidebeheer op de Hoge Veluwe
dhr. B. Boers en Ir. C.J. Stefels
- 24 mei** Themawandeling vogels
- 21 juni** Zomer Hoge Veluwedag I
Ierse venen
Behoud van een uniek natuurgebied door aankoop
Stichting Ierse Venen
- augustus** Zwerftocht
Wil Ebregt
- 20 september** Zomer Hoge Veluwedag II
Dassen-leven
vereniging Das en Boom
dhr. J. Dirkmaat
- 11 oktober** Themawandeling paddestoelen
- 15 november** Herfst Hoge Veluwedag
vee in natuurgebieden
Dr. D.C.P. Thalen
- december** Oudejaarsvoettocht